

УДК: 378.015.31:316.61:[373.3.091.12.011.3-051

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Турчина І.С., Шостак М.С.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

У статті обґрунтовано актуальність формування соціокультурної компетентності у контексті євроінтеграції. Розглянуто суть поняття соціокультурна компетентність як важливої складової професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Схарактеризовано психолого-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності студентів. Установлено, що високий рівень мотивації студентів щодо розширення професійного досвіду, забезпечення особистісно-розвивального характеру навчання в дусі міжкультурної комунікації, організація освітнього процесу на принципах співробітництва, оптимальне поєднання форм і методів навчання та залучення студентів до активної соціокультурної діяльності сприятиме формуванню їх соціокультурної компетентності. Визначено оптимальні методи формування соціокультурної компетентності.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи, психолого-педагогічні умови, міжкультурна комунікація, толерантне ставлення.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційних змін у сфері вищої освіти актуальним є питання підготовки професійно компетентних висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно реалізувати цілі освітнього процесу. Однією з проблем, яка потребує більш ґрунтовного аналізу та вивчення, є проблема формування соціокультурної компетентності як складової професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Процеси світової інтеграції висувають завдання виховати повагу до своєї і чужої культури, навчити людину жити й усвідомлено діяти в різних культурних системах як в природному середовищі, тому система підготовки студента у вищій школі повинна бути орієнтована не тільки на інтереси суспільства, а й на соціокультурні та духовні потреби особистості. Реалізація цього завдання безпосередньо залежить від соціокультурної компетентності та психологічної готовності до міжкультурного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування соціокультурної компетентності досліджували зарубіжні (В. Адольф, Л. Беляєва, М. Боліна, І. Лейфа, Ю. Пассов та ін.) та вітчизняні науковці (О. Бирюк, І. Закір'янова, М. Максимець, Л. Рудакова та ін.).

Умови формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців розглядаються в роботах таких учених, як Л. Власенко, І. Воробійова, О. Жежера, Т. Колодько, О. Коломінова, С. Мурзіна, Г. Фуклева, Н. Чернуха, С. Шехавцова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, на нашу думку, недостатньо висвітленими залишаються психолого-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності у студентів вищих педагогічних закладів освіти.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У проекті Стандарту вищої освіти України з підготовки бакалаврів початкової освіти визначено дванадцять загальних компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній учитель початкової школи. Це загально-

навчальна, інформаційно-аналітична, дослідницько-праксеологічна, комунікативна, громадянська, етична, соціокультурна, міжособистісної взаємодії, адаптивна, рефлексивна, здоров'язбережувальна та інформаційно-комунікаційна [1, с. 7].

Соціокультурна компетентність передбачає здатність використовувати знання специфіки соціальної структури суспільства, соціальних ролей, орієнтуватися у соціальних ситуаціях, розуміти соціальний контекст творів; здатність діяти соціально відповідально, ідентифікуючи себе з професійними цінностями при сформованій позиції педагога; повага до різноманітності та полікультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей та різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей [1, с. 7].

Система формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя може успішно функціонувати і розвиватися за певних умов.

Важливою для нас є думка С. Пахотіної про те, що система психолого-педагогічних умов формування соціокультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи повинна формувати теоретичні та практичні навички, бути націленою на ефективне формування соціокультурної компетенції та включати елементи, які дозволили б кожному продемонструвати себе незалежно від соціального досвіду, рівнів первинної сформованості соціокультурної компетенції, особливостей характеру [2, с. 628-631].

У нашому дослідженні під педагогічними умовами, що забезпечують функціонування і розвиток системи формування соціокультурної компетентності, ми розуміємо шляхи і способи взаємодії комплексу заходів навчально-виховного процесу, спрямованого на формування соціокультурної компетентності, що забезпечує його перехід на більш високий рівень сформованості.

На нашу думку, формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя буде більш ефективним за таких умов:

- розвиток високого рівня мотивації студентів щодо розширення професійного досвіду, встановлення професійних контактів та стосунків у процесі міжкультурної комунікації;
- забезпечення особистісно-розвивального характеру процесу навчання на основі ідей міжкультурної комунікації, тобто в дусі міжнародного взаєморозуміння і терпимості, поваги до своєї і чужої культури;
- організація відносин «викладач – студент», «викладач – група студентів», «студент – студент», «студент – група студентів» на принципах взаєморозуміння і співпраці;
- оптимальне поєднання форм і методів у навчальній, квазіпрофесійній і навчально-професійній діяльності та залучення студентів до активної професійно-спрямованої соціокультурної діяльності.

Розглянемо ці умови детальніше. Відомо, що поєднання пізнавального інтересу до предмета з професійною мотивацією значно підвищує ефективність навчання. З огляду на це, ми вважаємо, що пріоритетним у формуванні соціокультурної компетентності має бути формування мотивації, спрямованої на розширення міжкультурного професійного досвіду, встановлення професійних контактів і стосунків у процесі міжкультурної комунікації.

Позитивний вплив на формування мотивації в цьому напрямку має професійна спрямованість навчальної діяльності. Вона досягається за рахунок використання на заняттях елементів, що імітують майбутню професійну діяльність (наприклад, рольових ігор) а також вибору видів діяльності, що становлять інтерес для студентів і дають можливість досягти успіху. Для підвищення вмотивованості необхідно активно використовувати знання студентів з особистого професійного досвіду.

До того ж студенти повинні знати, що встановлення міжкультурних професійних контактів і стосунків необхідні для підвищення професійної майстерності і становлення професійної компетентності. Значну роль у формуванні мотивації грає й особистість викладача: його особистісні якості та методична грамотність.

Друга умова виходить з необхідності створення у закладах вищої освіти сприятливих демократичних умов реалізації свободи і прав особистості, що можливо лише при рівноправній і толерантній взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу.

Полікультурна грамотність покликана виховувати транспекцію, повагу до інших точок зору, традицій, культур, готовність до розв'язання конфліктів мирним шляхом. Транспекція – це здатність мислити як людина іншої культури, з іншими поглядами, переконаннями. Очевидно, що готовність зрозуміти і розділити переконання і почуття інших людей не може бути сформована без спеціального навчання. Освіта покликана допомогти побачити спільне та відмінне між культурами, поглянути на власну культуру очима інших народів і таким чином дізнатися про неї багато нового.

Тому, на нашу думку, доцільним буде добір та вирішення студентами педагогічних ситуацій, де б розв'язувалися психолого-педагогічні проблеми, пов'язані з необхідністю прийняти точку зору людини з іншими віруваннями та принципами.

Окрім цього, на заняттях з курсу «Історія педагогіки» ефективним є порівняльний аналіз педагогічних поглядів зарубіжних та українських педагогів, розгляд педагогічних ситуацій з точки зору того чи іншого педагога.

Формування національної свідомості та поваги до культури свого народу та інших народів у закладах вищої освіти здійснюється як у процесі навчання, так і в позанавчальний час, під час неформального спілкування тощо. Тому необхідно розширити сферу життєвого простору особистості до рівня міжкультурної комунікації. Це можна здійснити за допомогою стажувань, обміну студентами та викладачами з зарубіжними вишами, використовувати можливості телекомунікацій.

Наступна умова успішного формування соціокультурної компетентності – це навчання у співпраці. Співпраця – спільна діяльність суб'єктів освітнього процесу, пов'язана із взаєморозумінням, проникненням в духовний світ один одного, спільним аналізом ходу і результатів цієї діяльності.

Навчання у співпраці ефективніше за пояснювально-ілюстративні і репродуктивні методи, адже воно орієнтоване на самостійність і самодіяльність майбутніх педагогів. Одним з найбільш цікавих методів є навчання в команді (Team Learning). Цей метод приділяє особливу увагу

«груповим цілям» і успіху всієї групи, який може бути досягнутий тільки в результаті самостійної діяльності кожного члена команди в постійній взаємодії з іншими її учасниками при роботі над проблемою, яка підлягає вивченню та вирішенню. Індивідуальна відповідальність означає, що успіх всієї групи залежить від успіхів або невдач кожного її учасника. Це стимулює всіх членів команди стежити за успіхами один одного і командою приходити на допомогу товаришеві в засвоєнні, розумінні матеріалу так, щоб кожен відчував себе експертом з цієї проблеми;

Наступною умовою в процесі формування соціокультурної компетентності є оптимальне поєднання форм, методів і засобів навчальної, квазі-професійної і навчально-професійної діяльності.

Основними формами організації навчання є лекція, практичне та семінарське заняття, квазі-професійна діяльність реалізується через ділові ігри, ігрові проекти, а навчально-професійна передбачає проходження студентами різних видів практик [3, с. 12-13].

На нашу думку, ефективним у формуванні соціокультурної компетентності студентів буде використання ігрової, групової і самостійної форм організації навчальної діяльності.

Ігрові форми роботи сприяють створенню позитивного фону на занятті, зняттю психологічних бар'єрів, зниженню фізичного та емоційного навантаження. Перевагою ігор є і те, що них мовна діяльність розглядається в соціальному контексті (враховується тема розмови, стосунки між партнерами, місце і час дії), що сприяє наближенню навчання до реального життя.

Групові форми роботи сприяють формуванню толерантної поведінки, позбавленню труднощів у спілкуванні. Перевагами групових форм є вирішення конкретного завдання з максимальним ефектом, розвиток творчого потенціалу, досвід міжособистісного спілкування (формування умінь оцінювати, аналізувати ситуацію, слухати партнера, визначати його намір і рівень компетентності; вміння прийняти різноманітні позиції і цінності).

Оптимальними для формування соціокультурної компетенції у студентів є такі методи як кросс-культурний аналіз, дискусія, рольові ігри та моделювання ситуацій міжкультурного спілкування [4, с. 110].

Метод кросс-культурного аналізу доцільно використовувати на заняттях з курсу «Історія педагогіки» у процесі вивчення модуля «Історія зарубіжної педагогіки». Так, при опрацюванні теми «Зарубіжна школа та педагогіка кінця XIX початку XX століття. Школа та педагогіка Західної Європи та США (1918-39 рр.)» студенти порівнюють основні положення педагогіки «само-розвитку» М.Монтессорі, системи індивідуалізованого навчання «Дальтон-план» (Х.Паркхерст), Вальдорфської педагогіки Р.Штейнера та педагогіки вільного виховання О.Нілла з цінностями сучасної національної системи освіти. Аналізуючи відмінності, майбутні педагоги вчаться розуміти позицію та цінності інших народів та їх педагогічних систем. Доцільним є використання прийому «надягнути окуляри чужої культури»,

який дозволяє розвинути толерантність до іншої культури, знаходячи позитивне в тому, що, на перший погляд, викликає негатив.

Метод дискусії розвиває уміння аргументувати власну думку, слухати співрозмовника, поважати опонента та його погляди. Групова дискусія дозволяє виявити різноманіття підходів, забезпечити всебічний розгляд проблеми, виявляти і порівнювати різні позиції, вести ціннісний діалог, приходити до згоди або визначати принципи співіснування позицій тощо.

Метод рольової гри сприяє зняттю бар'єру між теоретичною і практичною підготовкою майбутнього фахівця. В основі рольової гри лежить проблемна ситуація, яка імітує конкретні умови, сприяє включенню студентів у конкретну ситуацію і освоєння ними професійних ролей. Одним з варіантів рольової гри є моделювання ситуацій міжкультурного спілкування. Цей метод, як правило, застосовується в межах вивчення дисципліни «Іноземна мова». На нашу думку, його можливо адаптувати і для курсу «Історія педагогіки». Розглянемо один із варіантів його реалізації. Ситуація моделюється як діалог двох учителів, один з яких – педагог, погляди якого розглядаються на занятті, інший – сучасний учитель, який працює за традиційною системою навчання. Моделювання та робота з подібними ситуаціями сприяє комунікації та ідентифікації себе з професійними цінностями.

Залучення студентів до активної професійно-спрямованої соціокультурної діяльності, на думку А. Вербицького, формує пізнавальну мотивацію, при цьому йдеться не про «примус» до активності, а про спонукання до неї [5, с. 11].

Відтак, поняття «активне навчання» знаменує собою перехід від регламентованих, алгоритмізованих форм і методів організації освітнього процесу у закладах вищої освіти до розвивальних, проблемних, дослідницьких, пошукових, що сприяють розвитку інтересу до майбутньої професійної діяльності.

Оскільки йдеться про фахову підготовку студентів, то передбачається їх залучення до активної професійно-спрямованої соціокультурної навчальної і професійної діяльності. Забезпечення цієї умови відбувається такими основними шляхами: по-перше, студенти можуть залучатися до різноманітних методів активної професійно-спрямованої навчально-мовленнєвої діяльності (аналіз конкретних ситуацій із постановкою проблемних питань, диспути, круглі столи, мозковий штурм, моделювання типових професійних соціокультурних ситуацій, ситуаційні, рольові й ділові ігри, тренінги, проектна діяльність, спостереження, самоаналіз); по-друге, під час проходження педагогічної практики студенти мають змогу виявити сформовану соціокультурну компетентність у безпосередній роботі з учнями початкової школи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виділені нами психолого-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя сприятимуть вдосконаленню професійної підготовки майбутніх фахівців.

Список літератури:

1. Проект Стандарту вищої освіти України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoji-osviti.html>. – Загол. з екрану.
2. Пахотина С.В. Педагогические условия формирования социокультурной компетенции студентов / С.В. Пахотина // Молодой ученый. – 2013. – №11. – С. 628-631.
3. Болина М.В. Формирование социокультурной компетентности будущего учителя: автореф. дис. канд. пед. наук / М.В. Болина // – Челябинск. – 2001. – С. 11-13.
4. Смирнова Е.А. Профессионально-направленное формирование социокультурной компетенции в процессе подготовки будущих учителей иностранного языка (на материале немецкого языка): дис. канд. пед. наук / Е.А. Смирнова // – Воронеж. – 2001. – С. 110.
5. Вербицкий А.А. Психолого-педагогические основы образования взрослых: контекстный подход / А.А. Вербицкий // Новые знания. – 2001. – №1. – С. 11.

Турчина И.С., Шостак М.С.

Национальный университет «Черниговский коллегіум» имени Т.Г. Шевченко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье обоснована актуальность формирования социокультурной компетентности в контексте евроинтеграции. Рассмотрена сущность понятия социокультурная компетентность как важной составляющей профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы. Охарактеризованы психолого-педагогические условия формирования социокультурной компетентности студентов. Установлено, что высокий уровень мотивации студентов по расширению профессионального опыта, обеспечение лично-развивающего характера обучения в духе межкультурной коммуникации, организация образовательного процесса на принципах сотрудничества, оптимальное сочетание форм и методов обучения и привлечение студентов к активной социокультурной деятельности будет способствовать формированию их социокультурной компетентности. Определены оптимальные методы формирования социокультурной компетентности.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, профессиональная подготовка, будущие учителя начальной школы, психолого-педагогические условия, межкультурная коммуникация, толерантное отношение.

Turchyna I.S., Shostak M.S.

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SOCIOCULTURAL COMPETENCE FORMATION

Summary

In the article the actuality of the sociocultural competence formation in the context of Eurointegration has been grounded. The meaning of the concept of "sociocultural competence" as an important component of future primary school teachers' professional competence has been revealed. The psychological and pedagogical conditions of students' sociocultural competence formation have been described. It has been determined that a high level of students' motivation dealing with expanding their professional experience, ensuring the personality-developing character of teaching in the spirit of intercultural communication, organizing the process of education on the principles of cooperation, optimal combination of forms and methods of teaching and involving students into active sociocultural activities will contribute to the formation of their sociocultural competence. Optimal methods for the formation of sociocultural competence are determined.

Keywords: sociocultural competence, professional training, future primary school teachers, psychological and pedagogical conditions, intercultural communication, tolerant attitude.